

M.Ö.13.Yüzyılda Kargamış Krallığında Görevli İki Hitit Memuru: *mâr šarri* (DUMU.LUGAL) ve ^{LÚ}*kartappu*

Two Hittite officials commissioned in the Kargamış Kingdom during 13th Century B.C.

İlknur TAŞ*

Öz

M.Ö.13. yüzyılda Kargamış Krallığı, Hitit Devleti'nin Suriye'deki en önemli vassali aynı zamanda da Suriye'deki Hitit yönetiminin merkeziydi. Hitit Devleti'nin Suriye'de hakim olduğu bölgeler üzerinde, Kargamış kralı doğrudan doğruya kontrol yetkisine sahiptir. Bu çağda iletişimin yavaşlığından ve Hitit bölgesinin merkezinden dışarı olan hareketlerin kış aylarında sert bir şekilde engellenmesi gerçeğinden hareketle; Hitit idari sistemini Suriye'de birebir uygulamak amacıyla, Kargamış Krallığı'na IV.Tudhaliya tarafından çok sayıda üst düzey memur atanmıştır. Kendilerine yüksek payeler verilmiş Suriye-Hitit bürokrasisinin içinde değerlendirilmesi gereken bu görevlilerden, belgelerde en sık adı geçenler *mâr šarri* (DUMU.LUGAL) ve ^{LÚ}*kartappu* unvanlı görevlilerdir. Hattuša, Ugarit ve Emar'dan ele geçen belgelere göre, söz konusu görevlilerin çoğunlukla Hitit kralı tarafından, özel olarak politik ve idari görevleri gerçekleştirmek için Suriye'ye gönderildikleri anlaşılmaktadır. Söz konusu görevlilerin, günümüzde devletlerin dış politikaları konusunda donanımlı büyükelçiler ile karşılaştırabileceğini düşünüyoruz.

Anahtar kelimeler: Hitit Devleti, Hitit Memurları, IV.Tudhaliya, Kargamış, Ugarit, Suriye.

Abstract

In the 13th century B.C. Kargamış Kingdom was the most important vassal and the center of Hittite administration in Syria. Kargamış King had the direct controlling authority on the Syrian section of Hittite State. In view of slower communications and the difficult travel conditions in and out of the Hittite central

* Dr., Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Öğretim Görevlisi.

during Winter season, a large number of high ranking officials were appointed by King Tudhaliya IV to the Kargamiş Kingdom so as to implement Hittite administrative system in Syria. Among Syrian-Hittite high ranking bureaucracy, the most frequent officials are those with the title *mâr šarri* (DUMU.LUGAL) and ^{LU}kartappu. According to documents discovered in Hattuša, Ugarit and Emar, these officials were often appointed by the Hittite King with special political and administrative missions in Syria. These missions can be compared to the rank of ambassador experienced in administering foreign policies of contemporary states.

Keywords: Hittite State, Hittite Officials, Tudhaliya IV, Kargamiş, Ugarit, Syria.

Hitit idari sisteminde çok sayıdaki yüksek dereceli memur doğrudan Hitit büyük kralına karşı sorumluydu ve düzenli olarak büyük krala rapor vermek zorundaydılar.¹ Memurlar, Hitit idare sisteminin en mühim ve yaygın, sayıca da en fazla olan yürütücüleri idi. Memuriyet sadece mülki idarede değil, dini ve askeri işlerde de söz konusuydu.² Hitit memurları, en yüksek rütbeli idareciler ve askeri görevlilerden, nispeten düşük sayabileceğimiz görev sahiplerine kadar uzanan bir silsileyi takip etmekteydiler. Söz konusu memurların büyük kralla ilişkileri, resmi görevleri ve yükümlülükleri oldukça ayrıntılı olarak düzenlenen “Direktif Metinleri” ile belirlenirdi.³ Merkezi devleti temsil eden kral ile memurlar arasındaki idari işleri düzenleyen, prensiplere bağlayan en yaygın organ buyruklar ya da direktiflerdir. Bu belgelerin tümünde, Hitit büyük kralının hizmetinde olan görevlilerin, günlük etkinliklerine ve faaliyetlerine ilişkin değerli bilgiler verilmektedir. Söz konusu çalışmamızda, özellikle Ras-Şamra (Ugarit) belgelerinde⁴ adlarından sıklıkla söz edilen ve sorumlu oldukları bölgede

¹ Starke, 1996, 143 vd.; Imparati, 1983, 225 vd; Daddi, 1982; von Schuler, 1957.

² Ünal, 2005, 110 vd.

³ Bugüne dek sınır beylerine (auriaš išha- *BEL MADGALTI*), IV.Tudhaliya'nın oldukça yüksek bir makam olan “başkan”lara (^{LU.MEŠ} SAG), rahipler ve tapınak görevlilerine, belediye başkanlarına (HAZANNU), Muhafız kıtası askerlerine (MEŞEDI) gönderilen direktif metinleri elimize geçmiştir. Ünal, 2005, 118-124; McMahon, 1997, 217-230; Reyhan, 1994; Güterbock-van den Hout, 1991, 4 vd.; Süel, 1985; Daddi, 1975, 93-136; Otten, 1964, 91-95; von Schuler, 1957; Jacob-Rost, 1965, 165 vd; Goetze, 1950, 207-210; Alp, 1947, 383 vd; Sturtevant-Bechtel, 1935, 127-174.

⁴ Ras-Şamra’da (Ugarit) yapılan kazılar sonucunda, çoğunluğu Akadca ve Ugaritçe kaleme alınmış çivi yazılı birkaç bin kil tablet gün ışığına çıkarılmıştır. Bu belgeler arasında, Sumerce ve Hurrice çivi yazılı tabletler, Hiyeroglif Mısırcası ile yazılmış metinler de açığa çıkarılmıştır. Söz konusu belgelerin büyük bir kısmı, saray ve civarında kazılan arşivlerde bulunmuştur. Ayrıca V avlusundaki bir fırında bir çok tablet bulunmuştur. Bunun dışında Rashap-abu ve Rap’anu isimli kişilere ait olduğu düşünülen saray civarındaki özel mülklerde de gün ışığına çıkarılmış arşivler bulunmuştur. Kentin güney kısmında ise, Hurrili bir rahibe ait belgeler gün ışığına çıkarılmıştır. Ras-Şamra’da yapılan kazı çalışmaları sonucunda açığa çıkarılan belgeler, Suriye’deki diğer merkezlerde açığa çıkarılan belgeler arasında en önemli

Hitit kralının talimatlarını en iyi şekilde yerine getirmek için çalışan, görev yaptıkları sahalara ve üstlendikleri sorumluluklar itibarıyla Hitit Devleti için büyük önem teşkil eden iki idari memur *mâr šarri* (DUMU.LUGAL) ve ^{LÜ}*kartappu*'yu ele alacağız.

1. *mâr šarri* (DUMU.LUGAL) ve Görevleri

M.Ö. 13. yüzyılda Kargamış'ta Hitit kralı I.Šuppiluliuma'nın soyundan gelen bir hanedanlık görev yapmaktaydı.⁵ Bu dönemde Kargamış, Suriye'deki en önemli politik güç haline gelmiştir. Kargamış Krallığı'nın Suriye'deki diğer Ugarit ve Amurru gibi Hitit Devleti'ne bağlı vassal krallıklar ile karşılaştırıldığında Hitit kralı nezrinde çok daha önemli ve özel bir yeri vardır. Suriye topraklarının idaresinin, bu toprakların savunması da dahil olmak üzere bu devirde, Kargamış Kralı tarafından üstlenildiği anlaşılmaktadır. M.Ö. 13. yüzyıla ait Mısır yazıtlarında Kuzey Suriye "Kargamış Ülkesi" olarak anılmaktadır.⁶ Bu önemli bilgi de, M.Ö. 13. yüzyılda Kargamış Krallığı'nın Hitit Devleti'nin Suriye'de idare ettiği kısmı üzerindeki hakimiyetini kanıtlamaktadır.⁷ M.Ö. 13. yüzyılın başından itibaren Kargamış, Suriye'de Hititler'in hakimiyeti altındaki toprakların büyük bölümüne hükmeden merkezileşmiş bir idare sistemi geliştirmiştir. Buna göre Kargamış'ta Hititli yöneticilerin idaresi altında, tamamıyla imparatorluk topraklarına entegre edilmiş (Mukiş⁸ gibi) bölgelerin veya

olanlarıdır. Ras-Şamra arşivlerinde gün ışığına çıkarılan ve geç bronz çağına ait diğer yerleşimlerden gelen verilerle eksik kısımları tamamlanan söz konusu belgelerin, kent M.Ö. 1350 ile M.Ö. 1200 yılları arasındaki politik tarihini aydınlatmış söylemek mümkündür. Klengel, 1992, 100 vd., 130 vd.

⁵ I.Šuppiluliuma'nın Kargamış'ı ele geçirmesiyle birlikte (M.Ö. 1352) Suriye'de yeni bir dönem başlamıştır. I.Šuppiluliuma oğullarından biri olan Piyaşili'yi (Hurrice ismi Šarri-Kuşuh) Kargamış kralı olarak tayin etmiştir. (KUB XIX 9 I st.17 vd., CTH 83, KBo VI 28 st.19 vd., CTH 88) Piyaşili (Šarri-Kuşuh), M.Ö.12.yüzyılın başlarına kadar en az beş jenerasyon boyunca hüküm süren Kargamış Krallığı'nın bir anlamda kurucusu olmuştur. Piyaşili'den sonra sırasıyla, Şahuruwa, İni-Teşub, Talmi-Teşub ve Kuzi Teşub Kargamış'ta hükümdarlık yapmışlardır. Liverani, 1960, 135-147; Klengel, 1965, 51-101; Hawkins, 1980, 429-434.

⁶ Klengel, 1992, 125 dn.198; Klengel, 1965, 69 vd.

⁷ Bu konu hakkındaki detaylı bilgi ve bibliyografya için bkz. Taş, 2007, 94-131.

⁸ Eskiden Halep Krallığı'nın parçası olan Mukiş, Hitit kralı I.Murşili tarafından krallığın tahrip edilmesinden sonra, Mitanni kontrolüne girmiş ve Mitanni kralı Parattarna tarafından vassali olan İdrimi'ye tahsis edilmiştir. Sonraları, I.Šuppiluliuma'nın birinci yılında yaptığı Suriye seferleri esnasında tekrar fethedilmiştir. Bununla birlikte, içlerinde Niya ve Nuhaşşe'nin de yer aldığı Hitit karşıtı birkaç Kuzey Suriye Krallığı ile koalisyon yaparak Hitit egemenliğinden kurtulmak istemiş; ancak söz konusu isyan, bir Hitit seferi ile bastırılmıştır. Daha sonra Mukiş ve Niya'nın önemli bir bölümü, Hitit Devleti ile bizzat müttefik olan ve isyancı birliğe katılmayı reddeden Ugarit kralı II.Niqmaddu'ya devredilmiştir. Ugarit'in kuzeyine yerleştirilen Mukiş yerleşiminin, daha sonra Kargamış Krallığı'nın bir parçası haline

doğrudan Kargamiş tarafından kontrol edilen vassal krallıkların etrafında birleştiği merkezi bir yönetim sisteminin söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Kargamiş kralı, bu bölgede doğrudan doğruya Hitit büyük kralı adına kontrol yetkisine sahiptir. Kargamiş kralı İni-Teşub'un Hititler'in Suriye'deki temsilcisi sıfatıyla gerçekleştirdiği eylemleri en iyi Ugarit kralları II.Ammiştamru ve Ibiranu dönemlerine tarihlenen Ugarit belgelerinden öğreniyoruz.⁹ Kargamiş kralı İni-Teşub, Ugarit'te bulunmuş bir çok hukuki, idari ve politik belgeyi Hitit kralı IV. Tudhaliya ile birlikte mühürlemiştir.¹⁰ Kargamiş kralı İni-Teşub bu devirde gerçekleştirilmiş davaların büyük bir bölümünde yer almıştır.¹¹ İni-Teşub'un Kargamiş Krallığı yaptığı dönem aslında, Hitit İmparatorluğu'nun yoğun baskı altında bulunduğu bir devri yansıtmaktadır. Aynı tarihte Hitit kralı IV. Tudhaliya'nın, ülkenin batısındaki gelişmeler karşısında askeri tedbir almakla meşgul olduğu anlaşılmaktadır. Bu yüzden, Suriye'deki vassal krallıklar arasındaki sorunları çözümlenmek ve onların her türlü hukuki davasıyla bizzat ilgilenmek, Kargamiş kralı İni-Teşub'un en önemli görevi olmuştur. Kargamiş kralı, Hitit kralının olmadığı yerde veya Hitit kralının çeşitli nedenlerle gelemediği herhangi bir davada kralın yerini almaktaydı.¹² Suriye vassal krallıkları arasındaki her türlü uzlaşmazlıkta ve davalarda Hitit kralından sonra yetkili kişi Kargamiş kralı idi.¹³

Bu çağda iletişimin yavaşlığından ve Hitit bölgesinin merkezinden dışarı olan hareketlerin özellikle zorlu kış şartlarında engellenmesi gerçeğinden hareketle, Hitit Kralı'nın Suriye'de oluşturduğu bu idari sistem, bizzat kendisi tarafından Suriye'ye gönderilen ve kendilerine yüksek yetkiler verilmiş memurlar tarafından idare edilmekteydi.¹⁴ Ugarit'te gün ışığına çıkarılan belgelerde *mâr šarri*, Hititçe belgelerde ise DUMU.LUGALunvanıyla yer alan memurlar belgelerde en sık adı geçenlerdir. DUMU.LUGAL "kral oğlu, prens" anlamına gelmekte olup; akadcası *mar šarri*, hititcesi ise bilinmemektedir.¹⁵ Hitit kralları tarafından yüksek dereceli memurlara gönderilen ve yukarıda kısaca bahsettiğimiz "Direktif Metinleri" içerisinde bazı durumlarda DUMU.LUGAL "kral oğlu,

geldiği görülmektedir. Bryce, 2003, 140-141; Klengel, 1992, 123 dn.190.

⁹ Hawkins, 1980, 431-433; Klengel, 1965, 63-67; Nougayrol, 1956; Nougayrol, 1955.

¹⁰ İni-Teşub uzun saltanat dönemi sırasında beş farklı mühür kullanmıştır: İki damga mühür ve üç tane silindir mühür. Damga mühürler, Hitit büyük krallarının kullanmış oldukları geleneksel Hitit mühür modeline benzemektedir. Silindir mühürler ise, tipik Suriye geleneğinin bir ifadesidir. D'Alfonso, 2001, 269.

¹¹ Taş, 2007a, 113-126; Hawkins, 1980, 431.

¹² Taş, 2007b, 104 dn. 418.

¹³ Taş, 2007b, 103 vd.; Starke, 2001, 282; Hawkins, 1980, 431.

¹⁴ Taş, 2007b, 103 vd.

¹⁵ Friedrich, 1952, 269.

prens”lere yönelik maddeler bulunmaktadır. Söz konusu metinlerden anlaşıldığına göre bir kral oğlu nadir de olsa kralın yerine ordunun başına geçebilirdi. Bu durumda ona esas kral gibi itaat edilirdi.¹⁶ LÚ^{MEŠ} SAG’lar “saray memurları” için verilen direktiflerden anlaşıldığına göre DUMU.LUGAL^{MEŠ} “kral oğulları” kralın temsilcisi olarak bir yabancı ülkeye gidebilirlerdi.¹⁷ Bazı hukuki belgelerde, DUMU.LUGAL unvanına sahip kişiler tanık listelerinde şahit olarak bulunmaktadır.¹⁸ Elimizdeki bazı kült metinlerinde ise, bir DUMU.LUGAL bizzat kült törenini yönetmektedir.¹⁹ Eğer Hititçe metinlerde DUMU.LUGAL hiyerarşi içerisinde kral ve kraliçeden hemen sonra geliyorsa muhtemelen esas ve gerçek oğludur. Nitekim dini metinlerin büyük bir kısmında DUMU.LUGAL’in kraldan doğma bir prens olduğu tahmin edilmektedir.²⁰

Hitit idari kadrosunun bu yüksek kademesinin kraliyet soyundan kişiler tarafından temsil ediliyor olabileceği anlamı çıktığı halde, bu unvanı taşıyanların hepsinin saltanattaki büyük kralın soyundan olmadıkları çok açıktır.²¹ Bu unvan aynı dönemde pek çok kişiye verilmiş olup, bunların hepsinin birden büyük kralın oğlu olması çok zor bir ihtimaldir. Bu unvan ile kimi zaman belgelerde bir kralın oğlundan çok belirli yüksek bir memur da ifade edilmek istenmiştir.²²

Hattuša, Ugarit ve Emar’dan ele geçen belgeler, DUMU.LUGAL ya da *mâr šarri*’lerin çok yüksek sınıftan görevliler olduklarını göstermektedir; onlar sık sık Hitit kralı tarafından, özel olarak politik ve idari görevleri gerçekleştirmek için Suriye’ye gönderilmekteydiler. *Mâr šarri*’ler anlaşıldığına göre, sürekli olarak aynı bölgede görevlendirilmezlerdi. Kargamış’ta ve Ugarit’te devletin problemleri sınırlarını çözmeye giden, kraliçe ve vergi memuru arasında hakemlik yapan ve hatta Ugarit kralı İbiranu’nun efendisi büyük kralın huzuruna çıkması gerektiğinde düzenlemeyi yapan *mâr šarri*’ler ile karşılaşıyoruz.²³ Genel olarak bu unvanı

¹⁶ KUB XIII 20’de eğer kral askeri bir savaşa katılmazsa orduyu bir DUMU.LUGAL veya *BELU GAL*’e teslim etmektedir. Alp, 1947, 383 vd.

¹⁷ von Schuler, 1957, 13 vd.

¹⁸ KBo IV 10 (Ulmi-Tešub Antlaşması) Rs. 28-31.satırlarda DUMU.LUGAL unvanıyla yer alan tanıklar sırasıyla şunlardır: Hannutti, Huzziya, İni-Tešub, Hešni, Tattamaru, Upparamuwa, Šahuruwuwa, Šarruma-^dLAMMA, van den Hout, 1995, 48-49; Imparati, 1974, 36.

¹⁹ KUB XX 7, KUB XX 45, KUB XX 80, KUB XX 81, KUB XX 88, KUB XXV 36, KUB XXVIII 90, KUB XXXIV 128, (CTH 647).

²⁰ Imparati, 1975, 93.

²¹ Beckman, 1992, 47.

²² Beckman, 1995, 28; Imparati, 1975, 80-95.

²³ Emar belgelerinde *mâr šarri*’ler çok sıklıkla gayrimenkul ve kölelerle ilgili çeşitli davalarda tanık olarak bulunmaktadır. Bu görevliler her seferinde bu belgelerin tanık

taşıyan kişilerin Kargamış kralı İni-Teşub, Ugarit kralları Ibiranu ve II.Ammiştamru döneminde, Hitit idaresi altındaki Suriye Krallıkları üzerinde uygulanan gözetim ve denetim görevi açısından, son derece önemli ve etkin oldukları kabul edilmektedir.²⁴ Söz konusu görevliler gittikleri bölgede yargıçlık ve şahitlik de yapmaktaydılar.²⁵

III. Hattuşili ve IV. Tudhaliya Devri'ne tarihlenen pek çok belgede adı geçen *mâr šarri*'lerden biri olan Arma-ziti, aynı zamanda önemli dini görevler üstlenmiş bir yazmandır.²⁶ Ugarit belgeleri içinde bazı adli kararların altında Kargamış kralı İni-Teşub veya onun oğlu ve ardılı olan Talmi-Teşub yerine, Arma-ziti'nin isminin olduğu göze çarpmaktadır. Bu şahıs bazı sınır anlaşmazlıkları sonrasında Ugarit sınırlarını tekrar eski haline getiren kişi olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁷ Arma-ziti'nin, Kargamış ile Hitit Krallıkları arasında üstlenmiş olduğu görevi ve onun sorumluluk alanını anlayabilmek için burada kendisinin de adı geçtiği bazı belgeleri ele almak isteriz. Söz konusu belgelerden ilki Kargamış kralı tarafından Ugarit kralı Ibiranu'ya gönderilmiş bir mektuptur²⁸. Belgede Kargamış kralının adı yer almamaktadır. Bu dönemde mevcut yazılı belgelerde, Kargamış krallarından isimleriyle bahsedilmemiş olması son derece dikkat çekici bir durumdur. Bununla birlikte Ugarit kralı Ibiranu'nun hükümdarlığının ilk evresinin, Kargamış kralı İni-Teşub'un hükümdarlığıyla aynı zamana denk düştüğünü bilmekteyiz. Bu tarihte Kargamış ile Ugarit arasındaki yakın ilişkilerin devam ettiği anlaşılmaktadır. Mektubun ilk satırlarında, Ugarit Krallığı'na ait sınırların Arma-ziti tarafından tayin edildiğine işaret edilmektedir. Söz konusu kısmın tercümesi şöyledir: RS 17.292²⁹

1-4 Kargamış kralı, Ugarit kralı Ibiranu'ya şöyle (der):

5 Selamlar!

5-11 Sınırlarınla ilgili olarak bana yazdığın meseleye gelince, Armaziti'nin belirlemiş olduğu bütün sınırlarını ben düzenleyeceğim.

Daha sonra Kargamış ve Ugarit sınırındaki sınır tecavüzlerinden bahsedilmektedir. Bu mesele ile ilişkili olarak Kargamış kralının, *mâr šarri*

listelerinin en başında yer almaktadırlar; bu da onların büyük kralın nezrinde de önemli bir pozisyonda olduklarına işaretidir. Beckman, 1992, 47.

²⁴ Imparati, 1987, 191.

²⁵ RS 17.314, Nougayrol, 1956, 189.

²⁶ Imparati, 1988, 79 vd; Imparati, 1987, 197 vd.

²⁷ Drower, 1968, 17.

²⁸ RS 17.292, Nougayrol, 1956, 188. Paralel Metinler: RS 15.77, Nougayrol, 1955, 6-7; RS 17.78, Nougayrol, 1956, 196-197.

²⁹ RS 17.292, Nougayrol, 1956, 188. Paralel Metinler: RS 15.77, Nougayrol 1955, 6-7; RS 17.78, Nougayrol, 1956, 196-197.

Ali-hešni ve *mâr šarri* Arma-ziti'yi sınırlarla ilişkili bir takım düzenlemeler yapmak üzere bölgeye gönderdiği ifade edilmektedir. Arma-ziti ise, talimatlara uygun şekilde, Ugarit'teki sınır sorunlarını çözmekle ve sınırları yeniden belirlemekle yükümlü iki resmi görevli Ebina'e³⁰ ve Kurkalli³¹,yi bölgeye gönderdiğini krala bildirir. Söz konusu kısmın tercümesi şöyledir: RS 17.292³²

15-18 Ben Ebina'e ve Kurkalli'yi hemen gönderdim

19-21 Onlar sınırları araştırıp senin için belirleyecekler.

Sorunlu sınırın belirleniş ve yeni düzenlemenin nedeni ve boyutu bilinmemektedir. Ancak bu mektubun tamamen benzeri bir başka mektup, bu kez *mâr šarri* Ali-hešni³³ tarafından Ugarit kralı Ibiranu'ya gönderilmiştir. Ayrıca yukarıda adı geçen ve sınırları tespit etmekle görevli Ebina'e'nin bizzat kendisi, Ugarit kralına yönelik bir başka mektup göndermiştir.³⁴ Bu mektuplardan hiçbirisi sorunlu olan sınıra gönderme yapmaz. Ancak bu dönemde en çok sorunların yaşandığı iki sınır bölgesi vardır: Mukiş ve Šiyannu. Büyük olasılıkla söz konusu sınır kenti Šiyannu olmalıdır.³⁵ Geçmişte Ugarit ve Šiyannu arasında yine sınırlarla ilgili anlaşmazlıklar yaşanmıştır.³⁶ Sonuç olarak, Ibiranu'nun saltanatı sırasında tekrar gündeme gelen bu konu, muhtemelen Arma-ziti'nin *uriyannu*³⁷ aracılığıyla sınırları sabitlemesiyle çözüme kavuşturulmuş ve iki görevli Ebina'e ve Kurkalli onları işaretlemek üzere gönderilmiştir. Arma-ziti'nin resmi sıfatı belgelerde ifade edilmediği halde,³⁸ genellikle kuş fallarına (kehanet soruları) çok sık katılmaktaydı.³⁹

³⁰ Bu isim kırık bir hiyeroglif mühür baskısı üzerinde de yer almaktadır. Singer, 1999, 685 dn. 272.

³¹ Bir Hitit ritüelinin betimlendiği küçük bir tablet parçasında (KUB XLVIII 113 st.5) Kargamış sarayıyla bağlantılı bir *Gur-ga-li-eš* geçmektedir. Klengel, 1965, 66.

³² RS 17.292, Nougayrol, 1956, 188. Paralel Metinler: RS 15.77, Nougayrol, 1955, 6-7; RS 17.78, Nougayrol, 1956, 196-197.

³³ Hitit kaynaklarında yer alan Ali-hešni adı için bkz. Imperati, 1974, 115-116; Imperati, 1987, 196-197.

³⁴ RS 17.78, Nougayrol, 1956, 196-197.

³⁵ Singer, 1999, 685.

³⁶ RS 17.368, Nougayrol, 1956, 76-77. Bu belge genellikle II.Murşili dönemine tarihlenmektedir. Singer, 1999, 685 dn.271.

³⁷ *uriyanni*:- kuşfali; Friedrich, 1952, 235. Bu fal türü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Beal, 2002, 57-81; Ünal, 1998, 112-118; Durand, 1997, 273-282; Ünal, 1973, 129-132.

³⁸ Arma-ziti (^mDŞİN-LÚ) daha sonraki dönemlerde II.Šuppiluliuma dönemine tarihlenen bir belgede *tapri*- adamlarının şefi' olarak görülmektedir. (KUB XXI 7 III 3', 5') Buradaki Arma-ziti'nin, III.Hattuşili ve IV.Tudhaliya döneminde görev yapan Arma-ziti ile özdeşleştirilmesi şüphelidir. Singer, 1999, 685 dn. 269.

³⁹ Imperati, 1988, 84-86.

Yukarıda ele aldığımız belgeler dışında, Arma-ziti'nin adının yer aldığı ve birbiriyle ilişkili iki dava belgesi de ayrı bir önem teşkil etmektedir.⁴⁰ İlk belgede Arma-ziti, Ugarit kraliçesinin tüccarı Pušku ile gümrük görevlisi (*mākisu*) ya da vergi toplayıcısı Aballā arasındaki bir davada yargıç olarak görev yaparken *mâr šarri* unvanını kullandığını görüyoruz. İlgili pasajın tercümesi şöyledir :

RS 17.314⁴¹

- 1 Mâr šarri Arma-ziti'nin huzurunda
- 2 Gümrük görevlisi Aballa,
- 3-4 Ugarit ülkesi kraliçesinin tüccarı Pušku'yu yakaladı.
- 5-6 “Şu anda bana 300 gümüş borçlusun”
- 7 Ugarit ülkesi kraliçesinin tüccarı Pušku
- 8 (cevap verdi): “Halihazırda ben sana borçlu değilim”

İkinci belgede ise, *mâr šarri* Arma-ziti'nin bizzat kendisi suçlanmakta ve Ugarit kralına ve Muşrana'nın oğullarına 300 gümüş ödemesi hükmü verilmektedir. İlgili pasajın tercümesi şöyledir :

RS 17.316⁴²

- 1' M[uşrana]'nın oğ[ullarına]
- 2' ve onların oğullarına, [onların] torun[larına]
- 3' 300 gümüşü ödeyec[ek (olan)]
- 4' Arma-ziti, Ugar[it] kralı[na ve]
- 5' Muşrana'nın oğullarına
- 6' şikayette bulunmayacak!

Arma-ziti'nin, Ugarit kralı ve Muşrana isimli şahsın oğullarına 300 şekel gümüş ödemeğe mahkum edilmiş olması; burada idari nitelikli bir görevin suiistimal edilmesi ile ilişkili ceza veya bedel olarak nitelendirilebilecek bir durumun söz konusu olabileceğini akla getirmektedir.⁴³ Eldeki mevcut veriler, Arma-ziti'nin bir şekilde doğrudan Ugarit kralını ilgilendiren bir suiistimali gerçekleştirmiş olduğunu göstermektedir. Bu ve buna benzer başka belgeler, idari bölgelerin başına getirilen Hititli asilzadelerin kendi çıkarları doğrultusunda suçlar işleyebildiklerini; görevlerini kötüye kullandıklarını, keyfi olarak bir takım vergiler koyabildiklerini veya toprak parçaları başta olmak üzere bir takım mallara el koyabildiklerini bize göstermektedir.⁴⁴

⁴⁰ RS 17.314, Nougayrol, 1956, 189; RS 17.316, Nougayrol, 1956, 190.

⁴¹ RS 17.314, Nougayrol, 1956, 189.

⁴² RS 17.316, Nougayrol, 1956, 190.

⁴³ Imperati, 1987, 199.

⁴⁴ Imperati, 1987, 199.

Belgenin devamında verilen bu karara şahitlik eden şahısların isimleri sayılır. Dört tanığın hepsi de Hitit kralının tüccarları, Ura kenti vatandaşlarıdır. İlgili kısmın tercümesi şöyledir :

RS 17.316⁴⁵

- 7' Şahitler: Uralı Timuwa,
- 8' Uralı Mininu,
- 9' Uralı Tiya,
- 10' Uralı Aşuha
- 11' Majestenin tüccarları

Suriye'de görevli Hitit kralının temsilcisi diğer bir *mar šarri* Şukur-Teşub'tur. Şukur-Teşub tarafından Ugarit kralı II.Ammiştamru'ya gönderilmiş bir mektup sayesinde, *mar šarri* 'lerin bu bölgede yürüttüğü bir başka görevi daha öğreniyoruz. Söz konusu mektubun ilk satırlarında Şukur-Teşub, Hitit kralı IV.Tudhaliya'nın yanından henüz geldiğini ve Alalah kentinde (Tel Açana) beklemekte olduğunu bildirir. Belgenin ilgili kısmı şöyledir :

RS 20.03⁴⁶

1-3 *mar šarri* Şukur-Teşub, Ugarit kenti kralı Ammiştamru'ya şöyle (seslenir):

4-5 "Sana selamlar olsun! Majestenin huzurundan sana şimdi geldim ve

6-7 Alalah kentinde beklemekteyim. Sen benim sınır komşusun.

Mektubun devamında *mar šarri* Şukur-Teşub, Ugarit kralına ülkesinde olup biten her şeyi kendisine bildirmesini öğütlemektedir. Kendisi de aynı şekilde davranacak ve II.Ammiştamru'ya olup biten her şeyi yazacaktır. Böylelikle geçmişte yaşanan anlaşmazlıkların tekrar yaşanmaması ancak bu şekilde sağlanabilirdi. Söz konusu bölümün tercümesi ise şöyledir :

RS 20.03⁴⁷

8 Sen benim ile iyi geçinmelisin.

9 Ben de seninle iyi geçinmeliyim.

⁴⁵ RS 17.316, Nougayrol, 1956, 190.

⁴⁶ RS 20.03, Nougayrol, 1968, 91-94.

⁴⁷ RS 20.03, Nougayrol, 1968, 91-94.

10 Sen benim her şeyim hakkında iyi düşün.

11 Sen her şeyini bana yazacaksın,

12-13 Bende her şeyimi sana yazacağım. Beni dinleyeceksin.

Şukur-Teşub, bu mektubu Ugarit kralı II.Ammiştamru'ya göndermesinin asıl sebebine ise, aşağıdaki satırlarda değinmektedir:

RS 20.03

14-17 Şimdi Paneştalı dökümcüleri sana gönderiyorum.

18-19 Hediyeleri Beletremi kentinde sunsunlar.

21-22 Sonra onları Şalmiya kenti yerel yöneticisine sunsun.

23-24 Hiç kimse onlara vergi ödetmesin.

25-27 Dağlardan gidinceye kadar onların karşısına hiç kimse çıkmasın.

28-31 Mobilyaları ve deriden yapılmış eşyaları, ihtiyaç duyulacak her şeyi Şalmiya kentinin yerel yöneticisi onlara versin.

Görüldüğü gibi bu mektup, Hitit kralına gönderilecek hediyeler ile ilgilidir. Ugarit Krallığı'nın sınırlarından çıkana kadar söz konusu hediyelerden özellikle herhangi bir vergi alınmaması konusunda Şukur-Teşub, Ugarit kralı II.Ammiştamru'yu uyarmaktadır. Belgelerden anlaşıldığı üzere, Hattuşa sarayı tarafından Suriye'ye gönderilen *mâr šarri* (DUMU.LUGAL), yerel nitelikli problemleri çözmek ve merkezi yönetimin çıkarlarını korumak yanında; Ugarit ve Kargamış'tan krala gönderilecek olan bir nevi vergi olarak tanımlayabileceğimiz malların Hattusa'ya sağlıklı bir şekilde nakil edilmesinden de sorumluydular. Burada ele almak istediğimiz bir başka mektupta da, yine bu konuya değinilmektedir. Ancak burada görevli memur bu kez sadece ismiyle anılmıştır; olasılıkla belgeyi yazıya geçiren katip, görevlinin unvanını ismin önüne eklemeyi unutmuştur. Mektubu gönderen Hişmi-kuşuh isimli kişidir. Ancak diğer belgelerden farklı olarak söz konusu hititli görevli mektubunu Ugarit kralına değil, bilakis Ugarit kralının görevlendirmiş olduğu Ugarit valisine yönelik yazmıştır. Mektubun girişinde Hititli görevli Hişmi-Kuşuh, Ugarit valisine saygı ve selamlarını bildirdikten hemen sonra, kendi sağlığı ile ilgili bir problemden bahseder. Ancak onu Ugarit'e getiren sebep sağlık problemleri değildir. Hişmi-Kuşuh, Hitit sarayına bizzat büyük kralın kendisine yeni

hediyelerin gönderilmesini istemektedir. İlgili pasaj şöyledir :

RS 15.33⁴⁸

1-3 Hişmi-Kuşuh, kardeşim valiye şöyle der :

4 Selamlar !

5-6 Ugarit ülkesinin bütün tanrıları sana sağlık versin.

7 Sana (daha önce) yazamadığım sağlık meselesine gelince,

8-10 ben burada beklemiyorum. Hatti ülkesinde beklemekteyim.

11-12 Şimdiye kadar sağlığım hakkında sana yaz(a)madım.

13-14 Şu anda kardeşim ile her şey yolundadır.

15 Bana yeni bir şeyler gönder!

Hişmi-Kuşuh'un yukarıdaki pasajda Ugarit valisine 'kardeşim' şeklinde hitap etmesi aralarındaki ilişkinin samimiyetini gösterdiği gibi; aynı zamanda söz konusu Hititli memurun, Ugarit valisi ile eşit düzeyde olduğuna işaret etmektedir. Hişmi-Kuşuh, Ugarit'ten Hitit Devleti'ne sürekli olarak vergi ve hediye akışının sağlanması noktasında, üstü kapalı bir uyarıda bulunuyor da olabilir. Nitekim mektubun devamında, Hişmi-Kuşuh bir adamını bu hediyeleri alması için valiye ivedilikle yollayacağını belirtir. Ayrıca söz konusu mallar üzerinden, herhangi bir gümrük vergisi alınmaması yönünde salık vermeyi de unutmaz. İlgili kısmın tercümesi ise şöyledir :

RS 15.33⁴⁹

26-28 Bir problem yapılmasın ve hiç kimse onun huzurunda paniklemesin! Herhangi bir gümrük memuru ondan hak talep etmesin !

29-31 Onu iyi bir şekilde gözetin ve ona engel teşkil etmeyin. (Bu adama yardımcı olun.)

Ugarit kralı II.Ammiştamru'dan sonra tahta çıkan Ugarit kralı Ibiranu Devri'nde, Boğazköy ile Ugarit sarayları arasında belirgin bir soğukluk yaşanmıştır. Bütün bunları Hitit kralının resmi elçisi *mâr šarri* Pihawalwi⁵⁰ tarafından, Ugarit kralı Ibiranu'ya gönderilen bir mektuptan öğrenmekteyiz. Anlaşıldığı kadarıyla Ugarit kralı olması Hitit kralı tarafından pek iyi karşılanmayan Ibiranu, resmi olarak bu görevi yerine getirmeye

⁴⁸ RS 15.33, Nougayrol, 1955, 15-16.

⁴⁹ RS 15.33, Nougayrol, 1955, 15-16.

⁵⁰ Pihawalwi, diğer Hitit metinlerinde ve mühürlerinde adı geçen yazman Piha-UR.MAH ile eşleştirilmektedir. Singer, 1999, 684 dn. 264.

başladığından beri büyük kralın huzuruna çıkmadığı için azarlanmaktadır. Ugarit kralı Ibiranu, verilmesi zorunlu hediyelerle birlikte bir haberci dahi göndermediği için IV.Tudhaliya'nın öfkesine maruz kalmıştır. Mektupta *mâr šarri* Pihawalwi, Ibiranu'yu sert bir dille uyarmakta ve Hitit kralının öfkesinin dinmesi için bir an önce ihmal ettiği görevlerini yerine getirmesini istemektedir. Söz konusu pasaj şöyledir:

RS 17.247⁵¹

1-3 *mar šarri* Pihawalwi oğlum Ibiranu'ya şöyle (der):

4 Burada majeste için her şey

5 yolundadır.

6-9 Majestemin desteğiyle Ugarit Ülkesi Krallığı'nı sen ele geçirdikten sonra majesteye niçin gelmedin?

10 Üstelik sen kendi elçilerini

11 şimdiye kadar göndermedin.

12-13 Bundan dolayı halihazırda

14-15 Majestem çok sinirlidir.

16-17 Hemen çok hızlı bir biçimde (hiç vakit kaybetmeden) elçilerini

18-20 majesteye yolla ve (onlar) kralımın hediyelerini, benim hediyelerim ile birlikte buraya taşınsınlar !

Son derece kritik görevleri üstlenmiş *mâr šarri*'ler (DUMU.LUGAL), yukarıdaki belgeden de gayet net bir şekilde anlaşılacağı üzere gerektiğinde büyük kralın emirlerini bir vassal krala oldukça sert bir üslupta söyleme özgürlüğüne sahiptirler. *mâr šarri*'ler (DUMU.LUGAL) yeri geldiğinde bir vassal kraldan bile üstün konumda olabiliyorlardı. Kuşkusuz *mâr šarri*'lerin (DUMU.LUGAL) görev tanımlamaları bizzat Hitit kralı tarafından yapılmıştır. Söz konusu unvanı taşıyan görevlilerin görev yaptıkları bölge sınırları içinde Hitit Devleti tarafından gerçekleştirilen seferlerde herhangi bir askeri yetkileri olduğuna dair bir bilgiye sahip değiliz.

Sonuç olarak *mâr šarri*'lerin (DUMU.LUGAL) yukarıda ele aldığımız mektuplarda gönderici hanesinde gözükmelerine, gidecekleri yerler kendilerine çok önceden haber verilmesine veya Ugarit gibi Hitit hakimiyeti altında bulunan vassal krallıklarda gerçekleştirmiş oldukları faaliyetlerden bahsedilmiş olmasına rağmen yine de onların hakiki prens olmalarının

⁵¹ RS 17.247, Nougayrol, 1956, 191; Malbran-Mabat, 1991, 48.

imkansız olduğunu düşünüyoruz. Burada tamamıyla resmi bir görevliden bahsedilmektedir. Ayrıca söz konusu memurların, doğrudan Kargamış kralına bağlı olarak görev yaptığını iddia etmenin oldukça güç olduğuna inanıyoruz. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Kargamış, Ugarit ve Emar gibi krallıklara gönderilen *mâr šarri*'ler (DUMU.LUGAL), buralarda Hitit merkezi otoritesinin adına üstlenmiş oldukları idari ve temsili nitelikli görevleri yerine getirmekteydiler.

İmparatorluğun büyümesi ile birlikte bu kimselerin görev sahalarının genişlediği ve böylelikle bu görevlilerin devlet olanaklarını kendi çıkarlarına kullanmalarına olanak sağlayan bir ortamın ortaya çıktığı görülmektedir.⁵² Yukarıda ele aldığımız belgeler de büyük Hitit kralının kendisine verdiği yetkiyi ve güveni kendi çıkarları doğrultusunda kullanan *mâr šarri*'lerden (DUMU.LUGAL) bahsedilmektedir. Görevini suistimal eden söz konusu görevlilerin bir dava sürecine dahil edilerek yargılanması; Kargamış krallarının, Hitit kralı adına hareket etmek suretiyle Hitit Devleti'nin hakimiyeti altındaki diğer Suriye vassal krallıklarında da görev yapan *mâr šarri*'leri kontrol altında tutma gibi bir fonksiyona sahip olduklarını bize göstermektedir. Bu aynı zamanda vassal krallıklarda uygulanan idari sistemin son derece kompleks bir yapıya sahip olduğuna işaret etmektedir.

2. ^{LÚ}*kartappu* ve Görevleri

Suriye'de kurulan Hitit idari sisteminin yürütücüsü bir diğer üst düzey memur ise ^{LÚ}*kartappu*'dur. ^{LÚ}*kartappu*'luk müessesinin aslında yerel idarede oldukça önemli bir pozisyonu bulunmaktaydı. *kartappu*- sümerce *kir₄.dab* “yem torbasını tutan kişi”, “at dizgini” anlamlarına gelen sözcükten türetilmiştir.⁵³ ^{LÚ}*kartappu* ise “seyis”, “araba sürücüsü” anlamlarına gelmektedir.⁵⁴ Çoğunlukla Amarna ve Boğazköy belgelerinde⁵⁵ rastladığımız ^{LÚ}*kartappu* önceleri seyis ve arabacıları denetlemenin yanı sıra kral ailesine ve kısmen de kralın kendisine hizmet eden resmi bir görevliydi. Söz konusu görevliler saraydaki yetenekli görevliler arasından ya da bizzat saray

⁵² Imparati, 1987, 199.

⁵³ Hitit belgelerinde geçen ^{LÚ}*kartappu* için bkz. Daddi, 1977, 169-191; Singer, 1983, 9.

⁵⁴ ^{LÚ}*kartappu*: Bir prensin ahırlarına ve onlarla ilgili gereçlere bakmakla görevli kimse, araba sürücüsü”, Friedrich, 1952, 311.

⁵⁵ KBo IV 14 III 47; KBo XII 135 VI 2-14; KBo XIII 253 Rs. 1'; KBo XIV 142 IV 14; KBo XVIII 4; KBo XXII 218 Rs. 4'; KUB V 3 I 9, [34] (?); KUB V 4 + KUB XVIII 53 II 37; KUB XIII 35 II 43; KUB XIV 3 II 58, 59, 70, 72; KUB XVI 19 I 6'; KUB XIX 18 I 23'; KUB XXI 29 II 7, 9; KUB XXI 38 Rs. 22'; KUB XXII 1 Vs 4' []?'; KUB XXX 24 I 9; KUB XXXI 68 (Vs.) 39'; KUB XXXI 71 III 5'; KUB XL 20 Rs. 1, 6; KUB XLII 34 Rs. 11'; IBoT I 36 IV 24; VBoT 128 V 12'; Daddi, 1977, 190; Daddi, 1982, 133.

ailesindeki kişiler arasından seçiliyordu. Hitit unvanları zaman içinde önemli değişikliklere uğramaktaydı.⁵⁶ *LÚkartappu* unvanının sorumluluk alanı da zaman içinde önemli değişikliklere uğramıştır.

M.Ö.13.yüzyılda Hititler'in dış ilişkilerinin yoğunlaşması ve özellikle Suriye'deki vassal krallar ile Hitit kralı arasındaki ilişkilerin artmasıyla birlikte *LÚkartappu*'nun görev sahası da genişlemiştir.⁵⁷ Kral ailesine ve bizzat krala yakın olan *LÚkartappu*, Suriye krallıkları ve Hitit Devleti arasında diplomatik bir misyon üstlenmiştir.⁵⁸ Bu bir gereksinmeden ortaya çıkmıştır. IV.Tudhaliya'nın Suriye'deki vassal krallıkları arasında Hitit yönetim mekanizmasının idari, askeri ve hukuki bakımdan hızlı bir şekilde işlemlerini sağlamak için bu tür görevlilere büyük ihtiyaç vardı. *LÚkartappu* ve yukarıda ele aldığımız *mâr šarri* gibi görevliler sayesinde Hitit Devleti Suriye'de, başkent Hattuša'da olduğu gibi etkili bir idari sistemin kurulmasını sağlamıştır.

Ugarit'te (Ras-Şamra) ele geçen belgeler⁵⁹ *LÚkartappu*'nun sadece saraylar arasında haber götürüp getirmekle görevli kimseler olmadığını göstermektedir. Çünkü zaten *tēmu* ve *mar šipri* gibi görevliler mesaj ve haber taşımakla görevliydi. Ancak *LÚkartappu* unvanını taşıyan kişiler, çok önemli ve karmaşık bir dizi diplomatik misyonu yerine getirmekle yükümlüydüler. Aynı zamanda söz konusu görevliler, Hitit kralının Suriye politikası konusunda onu yönlendiren ve ona danışmanlık yapan kimselerdir. Belgelerden anlaşıldığına göre, *LÚkartappu* sadece Hattuša ve Kargamış saraylarında var olan bir müessese değildi. Vassal krallıklarda da görev yapan *LÚkartappu*'lar vardı. Ancak bu *LÚkartappu*'lar bağlı buldukları vassal kralın çıkarları doğrultusunda görev yapmaktaydılar.⁶⁰

Ugarit'te (Ras-Şamra) ele geçen akadca çivi yazılı belgelerin bir kısmında *LÚkartappu* unvanını taşıyan kişilerin isimleri de yer almaktadır.⁶¹ Bu isimlerden bazıları şunlardır: ^mHawa-İl (RS 8.213, 32), ^mYaraziti (RS 17.137, 5'), ^mKila'e (RS 19.70, 3; RS 17.112, 2), ^mŞunailu (RS 17.244, 4), ^mTakhulinu (RS 16.273, 2), ^mTalmi-Teşub (Rs. 17.289, 6), ^mZuzzullu (RS

⁵⁶ GAL GEŠTIN unvanının anlamında da aynı şekilde değişiklikler olmuştur. Singer, 1983, 9.

⁵⁷ Singer, 1983, 9.

⁵⁸ Singer, 1983, 9 vd.

⁵⁹ RS 8.213, 32; RS 15.19, 5; RS 16.273, 2-3; RS 17.112, 2-4; RS 17.137, 5'; RS 17.244, 4-6; RS 17.252, Vs. 21'; Rs. 17.289, 6-7; RS 18.20+17.371, Rs. 2-3; RS 11.732, RS 19.70, 3. Ayrıntılı bilgi için bkz. Daddi, 1977, 190.

⁶⁰ RS 15.19, Nougayrol, 1955, 13'de küçük bir krallık olan Barga vassal krallığının, Ugarit Krallığı'na bir *LÚkartappu* gönderdiği ifade edilir. Singer, 1983, 11.

⁶¹ Daddi, 1977, 191.

18.20+17.371, Rs. 1, 2, Vs. 6). Ugarit (Ras-Şamra) belgelerinde yer alan ^{LÚ}*kartappu* unvanını taşıyan kişi isimlerinin, Hititçe çivi yazılı Boğazköy geçen ^{LÚ}*kartappu* isimlerinden farklı olduğu ilk bakışta göze çarpmaktadır⁶²: ^mKaria (KBo XIV 142 IV 14), ^mDabala-^dU (KUB XIV 3 II 57, 58), ^mZuzu (KUB XXI 38 Rs. 22), ^mAMAR.MUŞEN (KUB XIII 35 II 43).

Şimdi ele alacağımız ve Kargamış kralı tarafından Ugarit kralına gönderilen söz konusu mektupta, Hitit Sarayı'ndan Ugarit'e gönderilen ^{LÚ}*kartappu*'nun yapacağı askeri teftiştten bahsedilmektedir. Bu teftiş esnasında Ugarit Krallığı'nın askeri birlikleri ve arabaları denetlenecektir. Söz konusu mektubun ilgili kısmının tercümesi şöyledir :

RS 17.289⁶³

1-3 Kargamış kralı Ugarit kralı Ibiranu'ya şöyle (der):

4-5 Selamlar!

6-8 Sana şimdi majestemin *kartappusu* Talmi-Teşub gelecek.

9 Senin askerlerini ve savaş arabalarını görecek.

10-14 Saraydan sana ne kadar asker ve savaş arabası göndereceğini görmeye gelecek.

Söz konusu belgeye göre Kargamış kralı, asker ve arabaların sayısının büyük kralın taleplerine uygun olup olmadığını belirlemek için Hitit kralının *kartappusu* Talmi-Teşub'un (GAL-^dIM)⁶⁴ Ugarit'e geleceğini bildirmektedir. Sonrasında Kargamış kralı, Ugarit kralının bu teftiş olayına herhangi bir müdahalede bulunmamasını istemektedir. Aksi halde majestenin bundan huzursuz olacağı yönünde bir ifade kullanan Kargamış kralı mektubunu "Bu bir ölüm ve kalım meselesidir"⁶⁵ şeklinde oldukça dramatik bir ifadeyle bitirmektedir. Mektubun bu bölümü şöyledir :

⁶² Daddi, 1982, 134.

⁶³ RS 17.289, Nougayrol, 1956, 192.

⁶⁴ Lipiński, 1981, 89, dn.53'de söz konusu *kartappu*'nun geleceğin Kargamış kralı İni-Teşub'un oğlu Talmi-Teşub ile özdeş olabileceği yönünde bir görüş bildirmiştir. Ancak kronolojik olarak bu eşitlik mümkün olsa da bu bilgiyi destekleyecek bir başka belge olmadığı için, iki kişinin ayrı tutulması bizce daha doğru olacaktır. Nitekim, Imparati, 1987, 201'de o zaman veliaht olan geleceğin Kargamış kralı Talmi Teşub'un, bir vassal devletin kralına bu şekilde takdim edilmiş olmasının, pek uygun düşmediğinin altını çizmektedir.

⁶⁵ Aynı ünlem, majestesinin Ugarit kralına hububat yüklü gemileri acil olarak göndermesini emrettiği RS 20.121'de de (Schaeffer, 1956, no. 33) tekrarlanmaktadır. Singer, 1999, 716.

RS 17.289⁶⁶

15-16 Ona izin ver ki majestem bunun hesabını yapacak.

17-19 Majestem hiçbir şekilde huzursuz olmasın!

20 İş ciddi(dir.) (Bu bir ölüm ve kalım meselesidir).

İpuçları göz önünde bulundurulduğunda başka birkaç belge⁶⁷ aynı olayla ilişkili olabilir.⁶⁸ H.Klengel, bu belgeler arasında askeri faaliyetlerle ilgili bilgi veren bir tablet parçasının bu mektuba ait olduğunu iddia etmektedir.⁶⁹ Klengel, gönderici hanesinde gözüken kralın Kargamış kralı olduğuna hiç şüphe olmadığını ve mektubun alıcısı olan kişinin de Ugarit kralı Ibiranu olabileceği yönünde bir tahmin yürütmüştür. Oldukça kırık durumdaki tabletin içeriğinden anlaşıldığı kadarıyla burada, Hitit büyük kralı tarafından talep edilen askeri birlikler ile ilişkili bir konu ele alınmaktadır. Savaş arabası ve piyade birliklerinin gönderilmesinden dolayı, Ugarit kralının öfkelenmiş olduğu açıkça görülmektedir. Mektubu Kargamış kralı, ‘Majestene git’ emriyle bitirmektedir.

Bir başka fragmanda ise Ugarit kralı I[biranu?], Kargamış kralının istemiş olduğu 1600 tane ok destesini habercisi Ahaltena ile göndermiş olduğunu rapor etmiştir.⁷⁰ Yine çok küçük bir fragmanda ise, Ugarit kralı Ibiranu ve 300 askerden söz edilmektedir.⁷¹ Majestenin diğer bir *kartappu*’su olan (*Hé-r[u-?*)’nun yollanacağı ise, Kargamış kralının bir başka mektubunda bildirilmektedir.⁷² Ancak belgenin neredeyse yarısı tahrip olduğundan söz konusu fragmandan başka herhangi bir bilgi elde edilememektedir.

Başka askeri konular hakkında da, Kargamış kralının Ugarit kralı Ibiranu’ya mektupları vardır.⁷³ Genel olarak Kargamış kralının mektupları, Ibiranu’nun çok güvenilir olmayan bir vassal olarak değerlendirildiğini bize

⁶⁶ RS 17.289, Nougayrol, 1956, 192.

⁶⁷ Bu belgelerin tarihlendirilmesi hususunda bkz. Yamada, 1992, 444.

⁶⁸ Bu fragmanlar oldukça kırıklı oldukları için, çalışmamızda tercümelerine yer verilmemiştir.

⁶⁹ RS 20.237, Schaeffer, 1956, 102-105. Yorumlar için bkz. Klengel, 1975, 61.

⁷⁰ RS 15.014, Nougayrol, 1955, 5.

⁷¹ RS 17.018, Nougayrol, 1956, 195.

⁷² RS 34.138, Bordreuil, 1991, No.8.

⁷³ RS 17.243, Nougayrol, 1956, 193’de Prens Mişramuwa’nın Ugarit’te kalmak için gittiği yerde iyi karşılanmış olduğu bildirilmektedir. RS 17.385, Nougayrol, 1956, 194’de ise, Ugarit’ten sabit uzunluk ve kalınlıkta ardıç keresteleri talep edilmektedir. Klengel, 1992, 146 dn. 331 ve dn. 332.

açıkça göstermektedir.⁷⁴ Bu belgeler, Kargamış Krallığı'nın özellikle askeri konularda Ugarit'i sürekli kontrol altında tuttuğu izlenimi vermektedir. Tüm bu gelişmeler belki de bölgede Asur ordularına karşı yapılacak yeni bir savaşın hazırlıkları da olabilir. Birçok bilim adamı, Ugarit'te bulunan söz konusu belgeleri, bir kriz dönemine tarihlendirme konusunda oldukça ısrarcı davranmıştır.⁷⁵ Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, Hitit kralı adına hareket ettiği anlaşılan Kargamış kralı, Ugarit kralına "ölüm kalım" meselesi olarak nitelediği bir gelişmeden ötürü piyade ve savaş arabası birlikleri yollamasını emretmektedir. Belki de tüm bu hazırlıklar, Asur ve Hitit Devleti arasında gerçekleşen Nihriya Savaşı öncesi bölgede yaşanan savaş öncesi Hitit vasalllarının durumunu yansıtmaktadır.

Görüldüğü gibi, IV.Tudhaliya Kargamış'ta bürokratik işlemleri kendisi olmadan da yürütebilecek donanımda olduğu anlaşılan DUMU.LUGAL (*mâr šarri*) ve ^{LÜ}*kartappu*'lar sayesinde, Suriye'de Hitit idari sistemine benzer yapıda bir idari yapı tesis etmeyi başarmıştır. Söz konusu memurlardan *mâr šarri*'ler (DUMU.LUGAL) bazen bir davada yargıç, şahit ya da noter iken; bazı durumlarda ise, Hitit kralı ile vassal krallıklar arasında elçilik yaparken karşımıza çıkmaktadır. Aynı durum, farklı görev tanımlamaları için de ^{LÜ}*kartappu*'lar içinde geçerliydi. ^{LÜ}*kartappu*'lar; daha öncede bahsettiğimiz gibi vassal krallıklarda bulunan Hitit krallığına ait askeri kuvvetleri denetlemek, Hitit Devleti ile vassal krallıklar arasında güvenli bir haberleşmeyi sağlamak ve Hitit kralına Suriye politikası konusunda danışmanlık yapmak gibi birbirinden çok farklı görevleri yerine getirmekteydiler.

Ancak yukarıda ele aldığımız RS 17.247⁷⁶ numaralı belgeden de anlaşılacağı üzere, II.Amniştamru'dan sonra tahta oturan Ugarit kralı Ibiranu döneminde Boğazköy ile Ugarit sarayları arasında yaşanan soğukluk; Hititlerin M.Ö. 13. yüzyılın başından itibaren Kargamış'ta oluşturdukları ve Suriye'de Hititler'in hakimiyeti altındaki toprakların büyük bölümüne hükmeden merkezileşmiş idari sistemin artık eskisi gibi işlemediğini bize göstermektedir. Bütün bu süre zarfında sağlıklı bir şekilde işleyen bu yönetim mekanizmasının birdenbire bozulması, Hitit Devleti'nin Kuzey Suriye'deki nüfuzunun gittikçe zayıfladığını düşünmemize neden olmaktadır. Doğu cephesinde gün geçtikçe büyüyen Asur tehditi⁷⁷ ve

⁷⁴ Klengel, 1992, 146.

⁷⁵ Otten, 1959, 68; Hakkak, 1987, 259-260.

⁷⁶ Nougayrol, 1956, 191; Malbran-Mabat, 1991, 48.

⁷⁷ Asur kralı I.Tukulti-Ninurta, Hitit Devleti'nin Suriye'de kurduğu siyasi hakimiyetten bir hayli rahatsızdır. Hititler'in Suriye'ye hakim olarak bu bölgeyi tamamen ele geçirmesi, Asur'un siyasi ve ekonomik çıkarlarına tamamen ters düşmekteydi. En büyük hayali batıdaki

ülkedeki karışık hanedan problemleriyle⁷⁸ birlikte IV.Tudhaliya ve temsilcilerinin sabırsızlıkları, Ugarit kralı Ibiranu'nun iddialı tavırları ve işbirliğinden kaçınmasıyla çok daha fazla büyümüştür.⁷⁹ Bu sebeple, IV.Tudhaliya'nın Suriye'de bulunan krallıklara yönelik uyguladığı dış politika bu dönemde değişikliğe uğramıştır. Büyük Hitit kralı, Kuzey Suriye ile olan ilişkilerini belki eskisine oranla daha sert ve kesin bir tavırla sürdürmeye karar vermiştir. Bu tavrın altında yatan esas neden ise, bölgedeki krali gücün sağlamlaştırılmasıdır. Ancak Suriye politikasında uygulanan tüm bu sert politikalara ve askeri önlemlere rağmen Hitit Devleti'nin Suriye'de temelleri I.Şuppiliuma tarafından atılan vassallik sistemi, çok büyük bir olasılıkla IV.Tudhaliya'nın hükümlerinin son yıllarında tamamen çökmüştür. Deniz ve kara ticaretinin iki önemli durağı Amurru ve Ugarit, olasılıkla bu yıllarda Hitit Devleti'nden tamamen kopmuşlardır. Hitit Devleti'ni ekonomik anlamda büyük bir sıkıntıya sokan bu durum kuşkusuz Hitit İmparatorluğu'nun dağılmasını tetikleyen en önemli nedenlerden biri olmuştur.

ticaret yollarına hakim olmak olan I.Tukulti-Ninurta'nın, bu yolda karşısına çıkan en önemli engel, Suriye'deki Kargamış, Ugarit ve Amurru Krallıkları üzerinde sağlam bir iktidar kuran Hitit Devleti'yd. Nitekim Asur ve Hitit Devletleri arasında gün geçtikçe büyüyen gerginlik Nihriya yakınlarında bir savaşa yol açmıştır. Nihriya Savaşı hakkındaki bilgileri Asur kralının Ugarit kralına göndermiş olduğu rapor niteliğindeki bir mektuptan (RS 34.165) öğreniyoruz. Mektupta Asur kralı, Nihriya yakınlarında Hitit birliklerine karşı bir zafer kazandığından bahsetmektedir. Asur kralı, Ugarit kralına Hititler'e karşı kazandıkları zaferin kayıtlarını göndermiş; ayrıca yapılan çatışmanın hem askeri gerekçesi hem de yasal dayanağı ve ahlaki anlamına da aynı belge içinde yer vermiştir. Gerek söz konusu mektubu gönderen Asur kralının, gerekse alıcı konumundaki Ugarit kralının isimleri tabletin oldukça zarar görmüş kısımlarında yer aldığından, bu konuda sağlıklı bir yorumda bulunabilmek mümkün değildir. İşte bu yüzden, bu belgenin tarihlendirilmesi konusunda tam bir antlaşma sağlanabilmiş değildir. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Taş, 2007, 74-87; Dietrich, 2003, 103-139; Lackenbacher, 1982, 141-151.

⁷⁸ Boğazköy III numaralı tapınakta bulunan bir mühür üzerinde "*Güneşim (Majestem) Büyük Kral Labarna Kurunta*" ifadesi okunmaktadır. (van den Hout, 1995, 18; Otten, 1989, 14 vd; Neve, 1992, 315.) Bu mührün Hattuša'da bulunması, birçok araştırmacı tarafından, Kurunta'nın geçici bir süre Hattuša'yı işgal ettiği şeklinde yorumlanmıştır. Konu hakkında ayrıntılı bilgi ve bibliyografya için bkz. Taş, 2007b, 25-26.

⁷⁹ Singer, 1999, 683-684.

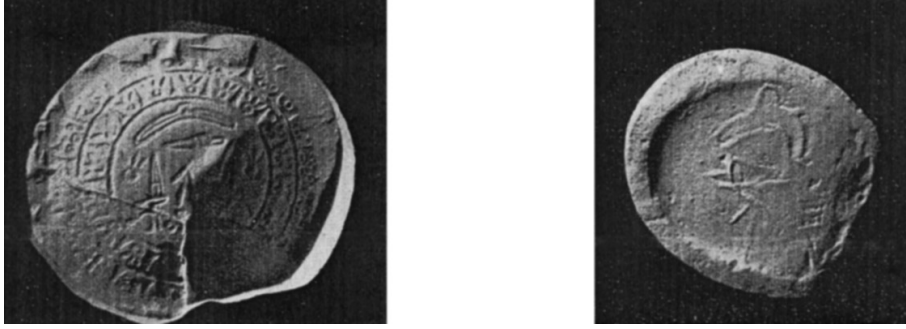
Kaynakça ve Kısaltmalar

- ALP, S., 1947, "Hitit Kralı IV.(?) Tuthaliia'nın Askeri Fermanı", *Belleten* 43, 383-416.
- BEAL, R.H., 2002, "Hittite Oracles", L.Ciraola-J.Seidel (ed.), *Magic and Divination in the Ancient Worlds*, Brill, 57-81.
- BECKMAN, G., 1992, "Hittite Administration in Syria in the light of the Texts from Hattusa, Ugarit and Emar", *New Horizons in the Study of Ancient Syria. Bibliotheca Mesopotamica* 25, M.W.Chawalas-J.L.Hayes (ed.), Malibu, 41-49.
- BECKMAN, G., 1995, "Hittite Provincial Administration in Anatolia and Syria: the View from Maşat and Emar", *Atti Del II Congresso Internazionale di Hittitologia, Studia Mediterranea IX*, O.Carruba-M.Giorgieri-C.Mora, (ed.), Pavia, 19-37.
- BORDREUIL, P., ARNAUD, D. ve diğerleri, 1991, "*Une bibliothèque au sud de la ville. Les textes de la 34' campagne (1973)*", Paris.
- BRYCE, T., 2003, *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East The Royal Correspondence of the Late Bronze Age*, New York.
- CTH : *Catalogue des Textes Hittites*.
- DADDI, F.P., 1975, "Il HAZAN(N)U nei testi di Hattusa", *Oriens Antiquus* 14, 93-136.
- DADDI, F.P., 1977, "Il ^{LÚ}kartappu nel Regno Ittita", *Studi Classici e Orientali* XXVII, Pisa, 169-191.
- DADDI, F.P., 1982, *Mestieri, Professioni e Dignità nell'Anatolia ittita*, Roma.
- D'ALFONSO, L., 2001, "Further Studies on the Ini-Teşub Sealing", *Altorientalische Forschungen* 28, 267-275.
- del MONTE, G.F.- TISCHLER, J., 1978, *Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes VI. Die Orts und Gewässernamen der hethitischen Texte*, Wiesbaden.
- del MONTE, G.F., 1992, *Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes VI/2. Die Orts und Gewässernamen der hethitischen Texte. Supplement*, Wiesbaden.
- DIETRICH, M., 2003, "Salmanassar I. von Assyrien, Ibiranu (VI.) von Ugarit und Tuthaliya IV. von Hatti. RS 34.165 und die Schlacht von Nihrija zwischen den Hethitern und Assyriern", *Ugarit-Forschungen. Internationales Jahrbuch für die Altertumskunde Syrien-Palästines XXXV*, 103-139.
- dn. *Dipnot*
- DROWER, M.S., 1968, "Ugarit. Ugarit in the Fourteenth and Thirteenth Centuries B.C.", *The Cambridge Ancient History*, Revised edition of Volume II, Part 2, Chapter XXI (b), Cambridge, 1-19.
- DURAND, J.-M., 1997, "La divination les oiseaux", *MARI* 8, 273-282.

- FRIEDRICH, J., 1952, *Hethitisches Wörterbuch. Kurzgefasste kritische Sammlung der deutungen hethitischer wörter*, Heidelberg.
- GOETZE, A., 1950, "Hittite Instructions", J.B. Pritchard (ed.), *Ancient Near Eastern texts relating to the Old Testament*, 207-210.
- GUTERBOCK, H.G.- van den HOUT, T.P.H, 1991, *The Hittite Instruction for the Royal Bodyguard*.
- HARRAK, A., 1987, *Assyria and Hanigalbat. A Historical Reconstruction of Bilateral Relations from the Middle of the Fourteenth to the End of the Twelfth Centuries B.C.*, Texte und Studien zur Orientalistik, Band 4, Hildesheim-Zürich-New York.
- HAWKINS, J. D., 1980, "Karkamiš", *Reallexikon der Assyriologie* V/5-6, 426-446.
- IMPARATI, F., 1974, "Una concessione di terre da parte di Tudhaliya IV", *Revue Hittite et Asiatique* XXXII, 1-208.
- IMPARATI, F., 1975, " 'Signori' e 'figli del re' ", *Orientalia. Nova Series* 44, 80-95.
- IMPARATI, F., 1983, "Aspects de l'organisation de l'état Hittite dans les documents juridiques et administratifs", *Journal of Economic and Social History of the Orient* 25, 225-267.
- IMPARATI, F., 1987, "La politique extérieure des Hittites: tendances et problèmes", *Hethitica VIII, Acta Anatolica. (Colloque Anatolian, Paris, 1985)*, R.Lebrun (ed.), 187-207.
- IMPARATI, F., 1988, "Armaziti: attività di un personaggio nel tardo impero ittita", F.Imparati (ed.), *Studi di storia e di filologia anatolica dedicati a Giovanni Pugliese Carratelli*, 79-94.
- JACOB-ROST, L., 1965, "Beiträge zum hethitischen Hofzeremoniell (IBoT I 36)" *Mitteilungen des Instituts für Orientforschung* 11, 165-225.
- KLENGEL, H., 1965, *Geschichte Syriens im 2.Jahrtausend v.u.Z. I*, Berlin.
- KLENGEL, H., 1975, "Neue Quellen zur Geschichte Nordsyriens im 2. Jahrtausend v.u.Z.", *Altorientalische Forschungen* 2, 47-64.
- KLENGEL, H., 1992, *Syria 3000 to 300 B.C. A Handbook of Political History*, Berlin.
- KBo *Keilschrifttexte aus Boğazköi*. Leipzig/Berlin, 1919 vd.
- KUB *Keilschrifturkunden aus Boghazköi*, Berlin 1921 vd.
- LACKENBACHER, S., 1982, "Nouveaux Documents D'Ugarit—Une Lettre Royale", *Revue d'Assyriologie et d'Archéologie Orientale* 76, 141-156.
- LIPÍŃSKI, E., 1981, "Ahat-milki, reine d'Ugarit, et la guerre du Mukiš", *Orientalia Loveniensia Periodica* 12, 79-115.

- LIVERANI, M., 1960, "Kargamış Nei Testi di Ugarit", *Rivista de Studi Orientali* 35, 135-147.
- MCMAHON, G., 1997, *The Context of Scripture* 1, W.W.Hallo (ed.), 217-221.
- MALBRAN-LABAT, F., 1991, "Listes", *Une bibliothèque au sud de la ville. Les textes de la 34' campagne (1973)*, P.Bordreuil ve diğerleri (ed.), Paris, 17-26.
- NEVE, P., 1992, "Die Ausgrabungen in Boğazköy-Hattusa 1991", *Archäologischer Anzeiger* III, 307-338.
- NOUGAYROL, J., 1955, *Le Palais Royal D'Ugarit III. Textes accadiens et hourrites des archives est, quest et centrales. Mission de Ras Shamra* VI, Paris.
- NOUGAYROL, J., 1956, *Le Palais Royal D'Ugarit IV. Textes accadiens des archives sud. Mission de Ras Shamra* IX, Paris.
- NOUGAYROL, J. - LAROCHE, E. - VIROLLEAUD, C.- SCHAEFFER - C.F.-A., 1968, *Ugaritica V. Nouveaux textes accadiens, hourrites et ugaritiques de Archives et Bibliothèques privées d'Ugarit. Commentaires des textes historiques*, Paris.
- RS Ras Şamra.
- OTTEN, H., 1959, "Korrespondenz mit Tukulti-Ninurta I. aus Boğazköy", E.Weidner (ed.), *Die Inschriften Tukulti-Ninurtas I. und seiner Nachfolger. Archiv für Orientforschung. Internationale Zeitschrift für die Wissenschaft vom Vorderen Orient Beiheft* 12, Graz, 64-68.
- OTTEN, H., 1964, "Aufgaben eines Bürgermeisters in Hattusa", *Baghdather Mitteilungen* 3, 91-95.
- OTTEN, H., 1989, *Die 1986 in Boğazköy gefundene Bronzetafel. Zwei Vorträge*, Wiesbaden.
- REYHAN, E., 1994, *Hitit İdari Sisteminde Yer Alan Yönetim Görevlileri*, (Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- RS Ras Şamra
- SCHAEFFER, C.F.-A., 1956, *Ugaritica III. Sceaux et cylindres hittites, épée gravée du cartouche de Mineptah, tablettes chypro-minoennes et autres découvertes nouvelles de Ras Shamra*, Paris.
- SINGER, I., 1983, "Takuhlinu and Haya : Two governors in the Ugarit Letter from Tel Aphek", *Tel Aviv* 10, 3-25
- SINGER, I., 1999, "A Political History of Ugarit", *Handbook of Ugaritic Studies*. W.G.E. Watson ve N. Wyatt (ed.), *Handbuch der Orientalistik, Abt. 1, Der Nahe und Mittlere Osten. Band 39*, Leiden, Boston, Köln.
- st. *satır*
- STARKE, F., 1996, "Zur 'Regierung' des hethitischen Staates", *Zeitschrift für Altorientalische und Biblische Rechtsgeschichte* 2, E.Otto (ed.), Wiesbaden, 140-182.

- STARKE, F., 2001, "Karkemis, Karkamis ", *Der Neue Pauly Enzyklopadie der Antike Band 6*, H.Cancik ve H.Schneider (ed.), 280-283.
- STURTEVANT, E.H.-BECHTEL, B., 1935, *A Hittite Chrestomaty*.
- SÜEL, A., 1985, *Hitit Kaynaklarında Tapınak Görevlileri İle ilgili Bir Direktif Metni*, Ankara.
- TAŞ, İ., 2007a, "Ugarit Kralı Ammiştamru ile Amurrulu Prenses Arasındaki Boşanma Davası ve Diplomatik ve Hukuksal Sonuçları", Ş.Batmaz-H.A.Şahin (ed.), *Mısır-Hitit Ebedi Barış Antlaşması (Kadeş) ve Eski Önyasya'da Barış*, Erciyes Üniversitesi Kapadokya Araştırma Merkezi, Nevşehir.
- TAŞ, İ., 2007b, *IV.Tudhaliya'nın Asur Devleti ve Suriye'deki Vassal Krallıklara Yönelik Politikası*, (Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi)
- ÜNAL, A., 1973, "Zum Status der 'augures' bei den Hethitern", *Revue Hittite et Asianique* 31, 27-56.
- ÜNAL, A., 1998, "Ein Vogelorakel aus Boğazköy mit pseudo-rechtlichen Bemerkungen über Familienrecht (KUB 43.22 + = Bo 854 mit Dupl. KBo 13.71)", *Altorientalische Forschungen* 25, 112-118.
- ÜNAL, A., 2005, *Hititler Devri'nde Anadolu III*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları. Eski Anadolu Uygarlıkları Dizisi:12, İstanbul.
- van den HOUT, T.P.J., 1995, *Der Ulmitesub-Vertrag. Eine Prosopographische Untersuchung*, *StBot* 38.
- von SCHULER, E., 1957, *Hethitische Dienstanweisungen für höhere Hof- und Staatsbeamte. Ein Beitrag zum antiken Recht Kleinasiens*. Archiv für Orientforschung. Internationale Zeitschrift für die Wissenschaft vom Vorderen Orient Beiheft 10, Graz.
- YAMADA, M., 1992, "Reconsidering the letters from the 'King' in the Ugarit texts: royal correspondance of Carchemish?" *Ugarit-Forschungen. Internationales Jahrbuch für die Altertumskunde Syrien-Palästines* 24, 431-446.



Resim 1a. *mâr şarri* Arma-ziti'nin mühür baskıları. Schaeffer, 1956, 38.



Resim 1b. Aynı mühür baskısının çizimleri. Schaeffer, 1956, 37.

